

Софийски университет „Св. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за получаване на образователна и научна степен:

Доктор

2.2. История и археология. История на България
(История на Българското възраждане)

На тема:

Християнските търговци от европейските провинции на
Османската империя на панаирите в град Лайпциг
(1718-1839 г.)

Докторант:

Аделина Здравкова Петрова

София

2022

**Софийски университет „Св. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за получаване на образователна и научна степен:

Доктор

2.2. История и археология. История на България
(История на Българското възраждане)

На тема:

Християнските търговци от европейските провинции на
Османската империя на панаирите в град Лайпциг
(1718-1839 г.)

Научен ръководител:

Проф. д-р Надя Манолова-Николова

София

2022

Дисертационният труд е обсъден и предложен за допускане до публична защита на заседание на катедра „История на България“ към Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на 25. 01. 2022 г.

Текстът се състои от увод, две глави, заключение, осем приложения, библиография в общ обем от 275 страници.

Публичната защита ще се състои на....., от ..... часа, в Конферентна зала на Ректората на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ пред научно жури в състав:

доц. д-р Димитър Цанев

проф. д-р Надя Манолова-Николова

проф. д-р Пламен Митев

доц. д-р Светлана Атанасова

доц. д-р Християн Атанасов

I. Предмет на изследването:

Предмет на изследването са българските и останалите християнски търговци, османски поданици от европейските провинции на Османската империя през XVIII и началото на XIX век на панаири в Лайпциг. Заедно с лайпцигските панаири се анализират и връзките, които търговците изграждат в Саксония. И поради тази причина, наред с Лайпциг са разгледани и останалите градове, в които отседат търговците.

Постигнатото в българската историография не дава задоволителна представа за многостранността на тази тема. Към това се прибавя и фактът, че съществуващите изследвания излагат само фрагментарно изворния материал. По този начин дейността на големи търговци в Саксония остава в сянка, а спецификата на тази търговия, минаваща през две империи - Османската и Хабсбургската, не е достатъчно изяснена.

Пребиваването ми през изминалото десетилетие в град Лайпциг бе силен подтик да се занимавам с темата за българските търговци, присъстващи на панаири в гр. Лайпциг. Имах възможност да работя с различни архивни системи и езици, основно на старонемски език. Теренната ми работа, свързана с това изследване, премина през България, Република Северна Македония, Австрия, Чехия, Полша и Германия. Това бе наложително, тъй като за пътуващите търговци архивните материали са разпръснати. Част от тези непубликувани архивни материали са включени в настоящото изследване в оригинал и в превод на български език.

Безценен остава събраният опит в езиково, административно, културно и духовно естество. Благодарение на него и в комбинация с проучените, преведени и анализирани документи е разгледана историята на православните търговци от европейските провинции на Османската империя многостранно, какъвто всъщност е и животът им на 2000 км от Родината.

II. Заглавие и хронологични граници на изследването:

В дисертацията съм възприела думата панаири в множествено число, въпреки че на български език е навлязло понятието „Лайпцигски панаир“. През XVIII в. в изворите се описват стокови панаири, които се провеждат три пъти в годината. Говори се за панаирите в град Лайпциг. В българската възрожденска книжовна традиция обаче се е наложило названието в единствено число най-вече чрез отпечатваните календари и други популярни четива. В този труд разглеждам панаирите през XVIII в. и началото на XIX в. и използвам названието в множествено число, така както го отразяват немските източници. Така ги нарича и най-големият изследовател Ернст Хазе в своята книга „История на лайпцигските панаири“.¹ Днес фирмата, която управлява панаирите, се казва „Лайпцигски панаир“.² И двете форми на название в единствено и множествено число са коректни.

Историческите извори от провинция Саксония не позволяват да се открие чисто българският търговски компонент, макар и той да присъства. В изследването са включени и други християнски балкански народи. Сред основните проблеми са липсата на ясни етноними в изворите, което доведе до изследване, включващо историята на различни по националност търговци. Във връзка с конкретни търговци са споменати регионални наименования, каквито са Македония или Гърция, но това не позволява да се придаде етно-национална характеристика през XVIII в. и началото на XIX в. Названието „християни“ за османските поданици е използвано в изворните документи, сред които са: „Списъците от портите на град Лайпциг“, „Новините на панаирите“ и „Конскрипцията от Виена“. Поради това се придържам към термина „християни“ по документите от XVIII в. в настоящото изследване.

Методологията на изследване включва сравнение на изворов материал, чрез съпоставянето му по хронологически и тематични критерии. Данните за православни търговци от Османската империя от различни градове са събрани и съпоставени, за да се очертаят търговските колонии и техните членове, които са активни през XVIII и началото на XIX век.

---

¹ Hasse, E. Geschichte der Leipziger Messen, Leipzig, 1885.

² Leipziger Messe GmbH.

Хронологическата рамка на изследването обхваща времето от Пожаревацкия договор 1718 г. до Гюлханския хатишериф от 1839 г. Пожаревацкият договор е важен документ, ориентир в изясняване на стопанските отношения между Високата порта и Свещената Римска империя. Те засягат Лайпциг, тъй като през разглеждания период градът е подчинен на кайзера на Свещената Римска империя. Възприели сме за крайна горна граница годината 1839 г., тъй като тогава е обявен Гюлханския Хатишериф, важен реформен документ, издаден от султан Абдул Меджид I (1839-1861)³, смятан още за своеобразна граница в историческото развитие на империята.

III. Географският ареал и извори:

Ако се обърнем към данните за родните места на търговците според редица документи като пътническите паспорти или търговската им изява в други градове на провинция Саксония, например град Кемниц и Виена, ще видим, че става въпрос за търговци предимно от европейските западни предели на Османската империя. Те произхождат от градове като Видин, София, Разлог, Пловдив, Аргирокастро, Кожани, Кастория, Серес, Битоля, Сياتиста, дн. Сятища, Сараево, Ниш и др. Днес тези градове са в пределите на България, Република Северна Македония, Гърция, Сърбия и Албания. Западните и югозападните владения на Османската империя са обвързани през XVIII в. с отглеждането и търгуването предимно на памука.

Специфика на изворите. Характерът на изворите материали е обусловен от това как немските и хабсбургските администратори определят османските поданици на панаирите в град Лайпциг. Целта на настоящото изследване е да се разкрият причините и начините, по които са развивали своята дейност българските и останалите православни търговци като поданици на Османската империя на панаирите в Лайпциг. В тази връзка целта ми бе издирването и събирането на документи, които не са публикувани, не само от Лайпциг, но и от градовете, през които търговците достигат до панаирите в Лайпциг. Изследването има за цел още да провокира по-голям интерес към историята на панаирите в Лайпциг, и повече изследвания на българската история от непроучени извори от Саксония. За постигане на целта си поставих следните задачи:

---

³ Абдул Меджид I - In: Wikipedia (29.11.2021).

1. Да се издирят, преведат и включат в научно обращение документи, свидетелстващи за участието на православните търговци от Османската империя на панаирите в Лайпциг през XVIII в. и началото на XIX в. от архивите на Виена, Ческе Будейовице, Дрезден, Кемниц, Лайпциг, Плауен, Фрайберг, Торгау, Вроцлав, София.

2. Да се анализират издирените и обработени документи по темата и така да се очертаят дискуссионните въпроси.
3. Да се проучи наличният материал за биографични данни на някои от търговците и тяхната дейност.

Настоящото изследване е посветено на XVIII в. и началото на XIX в., тъй като изворите, с които разполагаме, ни позволяват частично възстановяване на историческата картина и съдба на християнските търговци, поданици на султана. Едно отделно изследване за целия XIX в. би могло да се обособи в друг труд, поради богатството на изворовия материал. Градските архиви във и извън Саксония разполагат с много материал за български търговци за целия XIX в. Сключените търговски сделки със саксонските търговци, все още документално запазени в саксонските архиви, позволяват такова изследване и за целия XIX в., очертавайки дейността на видни търговци, например братя Робеве. В този дух може да се направи анализ в отделна работа на отношенията между панаирите в Лайпциг и България през XX в., тъй като редица български фирми участват на панаирните изложения. За съжаление историографията е бедна и на такива изследвания.

В изследването са включени основно непубликувани извори. Чрез историографски анализ се прави преглед на достиженията на различни автори и техните проучвания, свързани с Лайпциг, Виена и Кемниц, посветени на християнските османски поданици. Въз основа на този преглед се установи, че те засягат съвсем повърхностно съществуващия изворов материал и се насочват предимно към XIX в. По този начин не става ясно с какви извори разполагаме и къде се намират понастоящем. Целият XVIII в. остава почти непроучен, а именно там се крият причините за разрастването на търговията между Саксония и Османската империя. Първите търговци от Османската империя, които се явяват в Саксония и град Лайпциг още през 30-те години на XVIII в., проправят пътя на мнозина известни на българската наука търговци от следващия век.

IV. Структура на дисертационния труд:

В първа глава се изясняват политическите условия, които са характерни за XVIII и началото на XIX в. в Свещената Римска империя и Османската империя. Проследяват се търговската дейност, пътищата, съществуващата организация в градовете в Саксония и резултатите от тази търговска дейност. Във втора глава се обръща внимание на по-добре осветения от гледна точка на изворовия материал въпрос как се развива търговията, какви трудности среща и резултатите от нея.

Ако първата глава ни въвежда хронологически и пространствено от Османската империя към Лайпциг, то във втора глава основен тон задават търговците в град Виена и връзките им с градовете Лайпциг и Кемниц, чиято търговска инициатива зависи до голяма степен от разиграващите се войни и размирици в Османската империя и Саксония. Във втора глава на преден план се извеждат отделни търговци, техният опит, печалби и възможности за развитие на търговията на територията на Саксония и в град Виена. В разработката се проследява хронологически животът и дейността както на групи от търговци, така и съдбата на отделни представители от съсловието. Разказвайки за тях, за преодолените трудности и личните им успехи, смятам, че те няма да бъдат забравени.

Първа глава е озаглавена „Лайпцигските панаири – възникване и развитие през XVIII и началото на XIX век“. Първият параграф от първа глава разглежда политическите условия, които позволяват развитието на търговията между Османската империя, Хабсбургската монархия и Саксония. Вторият параграф е посветен на малко познатия в българската историография град Лайпциг. Важно място е отделено и на панаирите в града, чиято структура и характер се оказват атрактивни за османските поданици. Организацията на панаирите е в следващия параграф, където се разкрива начинът, по който християнските търговци навлизат в установените норми. Този параграф разглежда появата и дейността на османските поданици в Саксония и на панаирите в Лайпциг.

Втора глава е озаглавена „Търговците - християни от европейските провинции на Османската империя към панаирите в град Лайпциг“. Първият параграф от втора глава е посветен на развитието на панаирната търговия в Лайпциг през XVIII и началото на XIX век. Тук са разгледани търговските сделки, продадените и закупените продукти на

панаира. Във втори параграф се разглеждат търговските колонии от Виена до град Лайпциг, нейните членове и тяхната дейност. Разглежда се връзката на търговците от различни градове. Трети параграф е посветен на панаириите като място на социално-културна размяна. Това е място на срещи на две култури - саксонската и османската. Последният параграф е посветен на няколко търговци и е озаглавен „Биографични бележки за трима балкански търговци“. Може да се каже, че първа глава е въвеждаща в основната тема на това изследване. Втора глава разкрива в дълбочина и чрез сравнение на голямо количество информация християнските търговци, османски поданици в Лайпциг, Кемниц и Виена.

В заключение може да се обобщи, че в началото на XVIII в. се създава благоприятна обстановка за търговията между две империи - Свещената Римска империя и Османската империя. Тази обстановка е резултат от подписани търговски договори и споразумения между тях. Град Виена се издига като метрополия за османските поданици. Там те имат право свободно да пребивават, да основават фирми и да докарват стоки.

Много са търговците, които идват до Лайпциг през XVIII в. Някои от тях принадлежат към колонията в Кемниц, където търговците се заселват няколко десетилетия, а други остават в Лайпциг по няколко месеца. Регионални продукти, наречени „лайпцигски стоки“ или „саксонски стоки“, се изкупуват от християнските османски поданици на панаириите в Лайпциг и достигат до панаириите в Османската империя. Османските поданици предлагат на външните пазари суровини - памук и червена прежда. Дейността на османските поданици като продавачи и купувачи показва и тяхната предприемчивост и гъвкавост, чрез която се включват в една напълно различна търговска система с различни от познатите в Османската империя търговски отношения, парични средства, мерки и т.н. Именно на нагласата да научат и да се приспособят към съществуващия ред се дължи успехът на тази търговия през целия XVIII в. и XIX в.

В обобщение на направените изводи може да се заключи, че значителен брой от търговското православно съсловие посещава панаириите в Лайпциг през XVIII в. Седалища на търговците, които се явяват в Лайпциг, са Кемниц, Виена и Букурещ, както и най-общо посочените в изворите Влашко и Молдова.

Емоционалната цел на това изследване е и да не се забравят имената на тези и останалите търговци, изтъкали основите на търговските връзки и взаимоотношенията между двете империи през XVIII в.

V. Дисертацията включва осем приложения:

1. Таблица 1. Брой християнски търговци - османски поданици на панаирите в Лайпциг.
2. Конскрипцията от Виена на немски език.
3. Новините на панаирите.
4. Портрети на православните търговци в Кемниц.
5. Картини от Георг Емануел Опиц - художник на панаирите в Лайпциг.
6. Снимки на архивите в посетените градове във връзка с изследването.
7. Снимки на растението памук.
8. Таблица 2. Продавани и купувани стоки от османските търговци.

VI. Справка за приносите на дисертационния труд:

1. Предложената дисертация представлява изследване, което включва в научно обръщение извори, които са непубликувани в голямата си част, от градовете в Саксония и извън нейните предели. По този начин, чрез приложен текст в оригинал и превод, се изяснява за първи път тяхното конкретно съдържание и характера им.

2. Обобщават се в историографията на дисертацията съществуващите до момента изследвания и техните достижения, на български и немски език, посветени на османските поданици, които търгуват на панаирите в град Лайпциг.

3. Проследява се формирането на търговски колонии, съобразени с условията в провинция Саксония.

4. Прави се опит да се разкрие културната психология на османските търговци на панаирите в Лайпциг. Прилижени са неизвестни до момента на българската историография портрети на османски поданици от Саксония.

5. Проследени са контактите на османските поданици със саксонските фабриканти. Данни за сделките на османските поданици със саксонските търговци са издирвани в архивите на градовете, сред които Лайпциг, Кемниц, Торгау, Фрайберг, Горлиц и Плауен.

6. Връзката между търговците на панаирите в Лайпциг и колонията в Кемниц и Виена се прави за пръв път в настоящото изследване и почива на архивен материал от споменатите градове.

7. Изяснила съм какви са „саксонските стоки“. Те са разгледни една по една, като са приложени и примери за тях, набавени от съответните архиви, където и до днес се съхраняват търговски тефтери и мостри.

VII. Публикации по темата на дисертационното изследване:

1. Петрова, А. Исторически извори и изследвания за балканските търговци на Лайпцигския панаир XVIII - началото на XIX в. В: Кюстендилски четения, 24 (2018) Памет и забравя в историята. Съставители: Д-р С. Живков, д-р Л. Кръстев. 140-146

2. Петрова, А. Търговецът Кириак Васили между градовете Виена и Лайпциг XVIII - началото на XIX в. В: Биографични очерци, т. 1. Научен редактор: Проф. д-р Пламен Митев. София, 2020 г. 204-229

3. Петрова, А. Търговците на памук в град Кемниц, провинция Саксония – дейност и структура. (Края на XVIII и началото на XIX век). В: АНАМНЕЗА, Год. XV, 2020, кн. 3, Anamnesis.info.

4. Петрова, А. Константин Дука (Constantin Ducca) от Виена към град Лайпциг. В: Биографични очерци, т. 2. Под печат. Научен редактор: Проф. д-р Пламен Митев. Университетско издателство“ Св. Климент Охридски“. София, 2022.

Контакти на автора:

adelina_petrowa@abv.bg

WhatsApp/ Viber (+ 49 1575 8568 287)